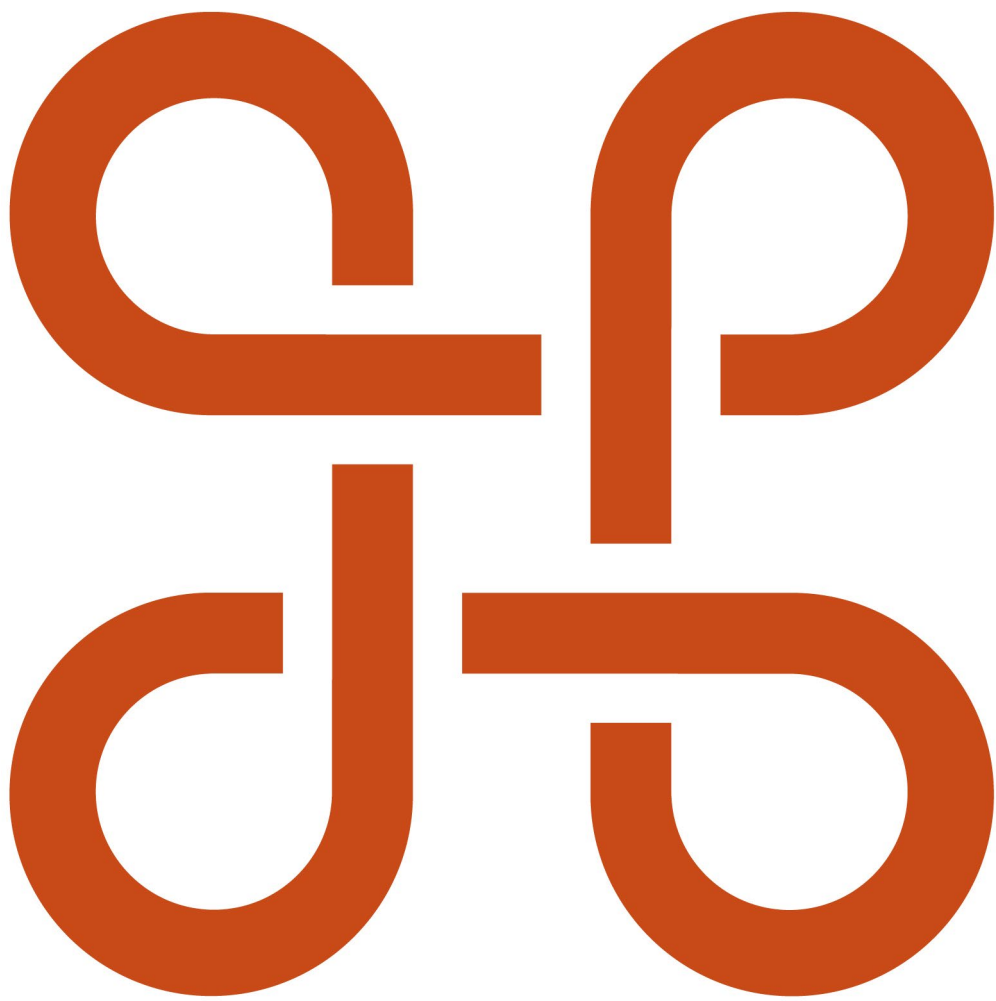

Uppföljning av hur museilagen tillämpas

med fokus på ansvarsfördelning enligt lagens 5 §

RIKSANTIKVARIEÄMBETET

Riksantikvarieämbetet
Box 1114, 621 22 Visby
Tel 08-5191 80 00
www.raa.se
registrator@raa.se

Riksantikvarieämbetet 2024
Uppföljning av hur museilagen tillämpas – med fokus på ansvarsfördelning enligt lagens 5 §
Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.
Villkor på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

Innehåll

Sammanfattning.....	4
1. Inledning och bakgrund	6
1.1 Museilagen.....	6
1.2 Sammanfattning av tidigare uppföljning	7
1.3 Bestämmande inflytande – ett lagstadgat förhållande.....	7
2. Uppföljning av museilagen 2023.....	12
2.1 Genomförande	12
2.2 Svarsfrekvens.....	13
3. Resultat	15
3.1 Huvudmän.....	15
3.2 Museer	19
4. Diskussion och iakttagelser.....	23
4.1 Frågeställningar.....	23
4.2 Iakttagelser.....	26
5. Relevanta utredningar	27
6. Referenser.....	29
Icke publicerat material.....	29
Publikationer	29
Bilagor.....	31
Bilaga 1. Enkät ställd till huvudmännen	31
Bilaga 2. Enkät ställd till museerna	38

Sammanfattning

I denna rapport beskriver Riksantikvarieämbetet den uppföljning av tillämpningen av museilagen (2017:563) som myndigheten genomförde under 2023.

Museilagen infördes 2017 som den första samlande lagen för museiområdet i Sverige. Redan året efter fick Riksantikvarieämbetet ett regeringsuppdrag att följa och redovisa hur den nya lagen tillämpas. Eftersom lagen då var ny valde myndigheten att göra en ”nollmätning” för att skapa en grund och utgångsvärden för att kunna följa upp de områden som museilagen reglerar och se förändringar över tid.

Sommaren 2023 genomförde Riksantikvarieämbetet en ny uppföljning för att undersöka tillämpningen av museilagen, med fokus på museilagen 5 § *Museihuvudmännen ska säkerställa att ett museum har ett bestämmande inflytande över verksamhetens innehåll.*

Uppföljningen gjordes i form av en enkätundersökning med möjlighet till fritextsvar. Mottagare var statliga, regionala och kommunala museer samt huvudmän på kommunal och regional nivå. Uppföljningen utgick från två övergripande frågeställningar: *Har någon förändring skett gällande ansvarsfördelning och principen om armlängds avstånd sedan uppföljningen 2019? samt På vilket sätt har museilagen sedan 2019 resulterat i nya strukturer, arbetssätt och forum?*

Utifrån de svar som inkom har Riksantikvarieämbetet gjort ett antal generella iakttagelser rörande hur museilagen tillämpas avseende 5 §. Dessa är följande:

- En tredjedel av huvudmännen uttrycker att deras roll gentemot museerna har förenklats i och med införandet av lagen och ingen respondent har svarat negativt om museilagens tillkomst och tillämpning.
- Svaren indikerar att museilagen förenklar rollerna för både huvudmän och museer och att lagen blivit allt mer känd och tillämpad.
- En majoritet av huvudmännen svarar att de upplever sig ha god eller mycket god kunskap om museilagen. Här finns ett visst glapp i självbilden mellan huvudman och museiverksamhet. I fritextsvar menar några museer att kunskapen om museilagen är låg hos huvudmannen. Där kan även utläsas att initiativ till utbildningsinsatser kommit från och genomförts av, både huvudman och museiverksamhet. Ett löpande utbildningsbehov om museilagen kan därmed iakttas.

- Av huvudmännen har merparten gjort bedömningen att det inte funnits anledning att inrätta nya strukturer eller arbetssätt för att säkerställa efterlevnaden av lagen. I fritextsvaren kan utläsas att lagen föranlett genomgång och uppdatering av styrdokument. Vad gäller förändringar i uppdragsbeskrivningar och liknande svarar nära två tredjedelar att de inte varit aktuellt. Här skiljer sig dock svaren mellan regional och kommunal huvudman då de regionala huvudmännen bedömt behoven av förändringar påtagligt mer angelägna än vad de kommunala gjort.
- Grundläggande för att museilagen ska kunna tillämpas är att en avgränsning av vilka delar av kommunal och regional verksamhet som är allmän museiverksamhet har gjorts, det vill säga vilken verksamhet och vilka funktioner som hör till museet.
- Enkätens svar indikerar att det tycks finnas oklarheter kring begrepp som huvudmannaskap, stiftelsebildare och aktiebolagsägande liksom kring ansvar i de olika rollerna som huvudman, styrelse och verksamhetschef inom kommunal förvaltning.
- En genomgång av begreppet ”bestämmande inflytande” utifrån juridiska och tillämpade aspekter saknas i nuläget, liksom vilka praktiska åtgärder det föranleder beroende på vilken organisationsform museerna drivs i. Det vill säga myndighet, kommunal förvaltning, stiftelse, aktiebolag eller förening.

I rapporten presenteras museilagen och dess tillkomst kortfattat liksom huvud dragen i den uppföljning av lagen som Riksantikvarieämbetet rapporterade till regeringen 2019. Detta följs av ett resonemang kring begreppet ”bestämmande inflytande” som är ett lagstadgat förhållande, samt ett resonemang kring armlängds avstånd, konstnärlig frihet och fri åsiktsbildning och vad det kan innebära för museerna inom det allmänna museiväsendet.

Uppföljningsförfarandet 2023 och resultatet utifrån de enkätsvar som inkom presenteras och följs av ett resonemang kring de iakttagelser som Riksantikvarieämbetet gjort utifrån materialet. Avslutningsvis redogörs för ett par utredningar som kan ha betydelse för museerna och museilagen liksom för diskussionen om armlängds avstånd och konstnärlig och akademisk frihet.

1. Inledning och bakgrund

Sommaren 2023 genomförde Riksantikvarieämbetet en enkätundersökning med syfte att följa upp museilagens 5 § som fastställer huvudmannens ansvar att säkerställa att ett museum har ett bestämmande inflytande över verksamhetens innehåll. Utifrån de svar som inkom har Riksantikvarieämbetet gjort iakttagelser som redovisas i denna rapport.

1.1 Museilagen

Museilagen (2017:563) infördes 2017 som den första samlande lagen för museiområdet i Sverige.

Lagen omfattar museer som ingår i det allmänna museiväsendet. Detta omfattar statliga, regionala och kommunala museer och andra museer i vars styrelse eller motsvarande ledningsorgan mer än hälften av antalet ledamöter är utsedda av stat, kommun eller region.¹

Museilagen bildar ett generellt ramverk för de allmänna museerna med betoning på de kvalitativa aspekterna av verksamheten; ändamål, samlingsverksamhet, kunskapsuppbyggnad, publikt arbete samt samverkan. Lagen samlar museifrågorna och sätter museernas kärnverksamheter i samband med varandra och med museernas roller i samhället. Vidare reglerar lagen ansvarsförhållandena mellan huvudman och museum och mellan museer och publik. Den lyfter fram museernas betydelse för bildning, kulturupplevelser och fri åsiktsbildning samt deras ansvar för kunskap, allsidighet, öppenhet och för att aktivt berika och förvalta samlingarna. Lagen fastställer också allas rätt att kunna ta del av verksamheten.²

I Myndigheten för kulturanalys årliga inhämtning av underlag till den nationella museistatistiken ombeds de tillfrågade museerna att själva uppge om de anser att de omfattades av lagen eller inte. Av svaren avseende 2022 framgår att 183 museer av de 485 museer som den officiella statistiken baseras på, bedömde att de omfattas av museilagen.³

¹ SFS 2017:563, 1 §

² Riksantikvarieämbetet, 2019.

³ Myndigheten för kulturanalys, 2023, s. 12 ff. Av dessa definieras 45 som statliga, 40 som regionala, 83 som kommunala och 15 som övriga museer.

1.2 Sammanfattning av tidigare uppföljning

År 2017, samma år som museilagen trädde i kraft, fick Riksantikvarieämbetet ett utökat ansvar att främja utveckling och samarbete på museiområdet.⁴ Redan i regleringsbrevet för 2018 fick myndigheten i uppdrag av regeringen att följa och redovisa hur den nya lagen tillämpas. Eftersom lagen nyligen var införd valde Riksantikvarieämbetet att göra en ”nollmätning” för att skapa en grund och utgångsvärden för att kunna följa upp de områden som museilagen reglerar och se förändringar över tid. Delar av uppföljningen gjordes av Statistiska centralbyrån på uppdrag av Riksantikvarieämbetet. Resultatet redovisades till regeringen våren 2019.

Redovisningen utgick från följande övergripande frågeställningar:

- Hur följer museernas verksamhet museilagens olika krav?
- Vilka utmaningar och möjligheter ställs museerna inför med anledning av den nya lagen?
- Uppstår målkonflikter och dilemman på grund av lagen?

I rapporten presenterades bland annat följande slutsatser:

- Museilagen har genom sitt fokus på museernas kärnverksamheter haft en stor samlade verkan och skapat en struktur för en fortsatt samlad diskussion om museernas verksamheter och förutsättningar.
- Museilagen fastställer vilka roller och ansvar museerna och deras huvudmän har gentemot varandra. Enligt enkätsvaren hade då få kommunala och regionala huvudmän genomfört konkreta insatser för att säkra museernas självständighet i verksamheten. Huvudmän och museer var eniga om att detta beror på att huvudmännen behöver större kunskap om museernas verksamhet och vad den nya lagen faktiskt kräver av dem.⁵

1.3 Bestämmande inflytande – ett lagstadgat förhållande

Idag, sex år efter museilagens införande, är diskussioner om yttrandefrihet och konstnärlig frihet, om armlängds avstånd, om kulturens och kulturarvets finansiering och frihet fortsatt högaktuella.

⁴ SFS 2014:1585.

⁵ Riksantikvarieämbetet, 2019.

I Sverige är principen om armlängds avstånd vedertagen och genomsyrar framför allt politikområden som berör konst, media och forskning. På museiområdet har principen skärpts till ett lagstadgat förhållande. I museilagens (2017:563) 5 § angående ansvarsfördelning är texten följande: *Museihuvudmännen ska säkerställa att ett museum har ett bestämmande inflytande över verksamhetens innehåll.*

Inom förvaltningsrätten är *huvudman* benämningen på den som bär huvudansvaret för en verksamhet eller en institution. Kommunerna är till exempel huvudman för kommunala skolor. Huvudmannaskapets exakta innebörd varierar, men de museer som ingår i kategorin det allmänna museiväsendet har huvudman på statlig, regional eller kommunal nivå alternativt i form av stiftelse eller aktieföretag. I de senare fallen är kriteriet att staten, region eller kommun är stiftelsebildare och utser minst hälften av styrelseledamöterna. Det yttersta juridiska ansvaret för en verksamhet kan huvudmannen inte delegera vidare.

Lagstiftaren redogör i författningskommentarerna för hur skrivningen ”bestämmande inflytande” ska tolkas. Där framgår att den enskilde huvudmannen ska vidta nödvändiga åtgärder för att säkerställa det bestämmande inflytandet. Vidare framgår det att det i första hand innebär att huvudmannen ska avstå från att fatta beslut som styr innehållet i verksamheten. Med verksamhet avses förvaltning av samlingar, kunskapsuppbyggnad och den publika verksamheten. Bestämmelsen avser inte den ekonomiska, organisatoriska eller administrativa förvaltningen.⁶ Skälet till att regeln om armlängds avstånd fördes in i museilagen är att det är viktigt att de allmänna museerna är fristående från den politiska beslutsnivån för att de övergripande ändamålen om kunskap och fri åsiktsbildning ska kunna uppfyllas.⁷ I förhållande till kommuner och regioner (tidigare landstingskommuner) resonerar lagstiftaren utifrån att den inskränkning i det kommunala självstyret som lagen innebär är godtagbar i förhållande till syftet samt att kommunerna och regionerna fortsatt själva beslutar om i vilken utsträckning de ska driva museer.⁸ Grundförutsättningar för att efterleva lagen är att definiera vilka delar av kommunal och regional verksamhet som är allmän museiverksamhet, det vill säga vilken verksamhet och vilka funktioner som hör till museet, samt att klargöra hur den kommunala styrmodellen och delegationsstrukturen ser ut.

Myndigheten för kulturanalys fick år 2019 regeringens uppdrag att utreda om den kulturpolitiska styrningen påverkar den konstnärliga friheten. Uppdraget innebar att studera förhållandena i samhällets tre administrativa nivåer, stat, region och

⁶ Prop. 2016/17:116, s. 199–200.

⁷ Prop. 2016/17:116, s. 99.

⁸ Prop. 2016/17:116, s. 91.

kommun. Arbetet resulterade i rapporten *Så fri är konsten. Den kulturpolitiska styrningens påverkan på den konstnärliga friheten*.⁹

Utredningens slutsats är att det sker politisk styrning i Sverige som påverkar, eller riskerar att påverka, den konstnärliga friheten negativt. Myndigheten för kulturanalys rekommenderar därför att regeringen, statliga bidragsgivare, regioner och kommuner ser över styrningen och låter idealet om konstnärlig frihet i större utsträckning vägleda både kulturpolitikens utformning och dess genomförande. Utredningen visar vidare att armlängdsprincipen är svår att fullt ut tillämpa i regional och kommunal kulturpolitik.

1.3.1 Begreppen konstnärlig frihet och armlängds avstånd

För förståelsen av förutsättningarna för tillämpningen av museilagens skrivning om att huvudmannen ska säkerställa ett ”bestämmande inflytande” över verksamhetens innehåll har vi utgått från definitioner och slutsatser i ovan nämnda rapport *Så fri är konsten*.

Armlängds avstånd används som begrepp inom flera politikområden. Den är särskilt central för kulturpolitiken, mediepolitiken och forskningspolitiken. För museiområdet är alla dessa tre aspekter centrala då verksamheten innehåller delar som kan betraktas som skapande konstuttryck, granskande av samhället och forskning. I rapporten *Så fri är konsten* konstateras att principen om armlängds avstånd saknar fast definition.

Det finns en pågående diskurs om kulturpolitikens syfte. Förenklat utgår den från frågan om huruvida politikområdets syfte är att skapa öppna förutsättningar för konst och kulturskapande eller om syftet är instrumentellt för samhällets behov. I den svenska kulturpolitiken bygger principen om armlängds avstånd på två förhållanden, dels att folkvalda organ på eget initiativ ska avstå från styrning som påverkar *vilka* företeelser kulturskapare väljer att arbeta med, dels *hur* dessa företeelser skildras.¹⁰

1.3.2 Museerna och armlängds avstånd

Vikten av självständighet har länge varit en grundprincip för museiverksamhet. I samband med museiväsendets reformering under 1970-talet och utvecklingen av en infrastruktur med ett länsmuseum knuten till respektive dåvarande landsting förordades att dessa skulle organiseras som anslagsstiftelser med offentliga och ideella stiftelsebildare. Detta genomfördes till nära hundra procent. Över tid har

⁹ Myndigheten för kulturanalys, 2021.

¹⁰ Myndigheten för kulturanalys, 2021, s. 8.

driftformen i vissa fall förändrats.¹¹ Stiftelse är en verksamhetsform som dels organisatoriskt är särskild från politiskt inflytande, dels har långsiktig stabilitet och kräver särskilda processer för att avvecklas. Regionmuseerna som drivs i stiftelseform har alltså länge verkat utifrån principen om armlängds avstånd då stiftelseformen ska säkerställa att verksamheten är skild från politiken och utgår från stiftelsens ändamål. Vidare ska stiftelsens styrelse utses utifrån de kompetenser som gagnar verksamheten och verka utifrån stiftelsens intressen. Det förekommer dock att ledamöterna utses utifrån ideologisk kompetens, inte professionell, då det är vanligt förekommande att ledamöterna föreslås på samma sätt som till kommunala nämnder. Det vill säga är folkvalda och fördelas utifrån aktuellt valresultat till region-, respektive kommunfullmäktige.¹²

De kommunala museerna är i de flesta fall organiserade som förvaltningar inom kommunen. Med andra ord en verksamhet helt jämställd med annan kommunal verksamhet vad gäller styrning och administrativa rutiner. Det samma gäller de statliga museer som är myndigheter.

Myndigheten för kulturanalys menar i sina slutsatser att: *Principen om armlängds avstånd är inte möjlig att fullt ut tillämpa på regional och kommunal nivå. Organisatoriskt saknas det skydd mot politiskt inflytande över konstnärligt innehåll som armlängdsprincipen förutsätter. Dessutom visar utredningen att regioners, men även kommuners, förhållningssätt till armlängdsprincipen är tvetydigt.*¹³

Ett resonemang kring museilagen och huvudmannaskap utifrån fritextsvaren i enkäterna till museerna och deras huvudmän, följer under rapportens avsnitt 4. Diskussion och iakttagelser. Avsnitt 5 tar upp ett par aktuella utredningar med betydelse för diskussionen om armlängds avstånd liksom konstnärlig och akademisk frihet.

Riksförbundet Sveriges Museer har i en undersökning som publicerades i juni 2023 frågat 82 museichefer om armlängds avstånd och politikernas engagemang för verksamheterna. Undersökningen visar att det jämfört med året innan har skett en ökning av museichefer som menar att det finns en problematik kopplad till politikernas engagemang. Var femte museichef upplever att högre tjänstemän eller politiker lägger sig i frågor som borde bestämmas av professionen. De flesta museichefer i undersökningen, 8 av 10, menar dock att museiprofessionalt respektas.¹⁴

¹¹ Riksantikvarieämbetet, 2021, s. 37 ff.

¹² Muntlig information från Östergötlands länsmuseum, hösten 2020.

¹³ Myndigheten för kulturanalys, 2021, s. 11 och 231 ff.

¹⁴ Sveriges Museer, 2023.

1.3.3 Fri åsiktsbildning

Traditionellt diskuteras museer utifrån deras kunskapsförmedlande verksamhet där besöket till museianläggningar står i fokus. Även förmedlingsarbete som sker via digitala medier har fått allt större betydelse. Vanligtvis talar vi inte om museerna som en del av samhällets mediesfären vilket dock kan vara relevant. Med medier menas *kanaler för förmedling och underhållning* och delar av museers ändamål kan därför ses som del av samhällets mediesfär.¹⁵ Det förhållandet förtydligas i de allmänna museernas uppdrag att utöver kunskap och kulturupplevelse, även bidra till fri åsiktsbildning i samhället. Därför skulle principer, bestämmelser och metoder som styr mediernas frihet och oberoende även kunna vägas in i samtalet om museernas bestämmande inflytande. Bolagsordningarna för Sveriges Radio, Sveriges Television och Utbildningsradion har exempelvis ändrats för att säkerställa att ingen ledamot i någon av styrelserna har partipolitiskt uppdrag. Det har tidigare varit praxis men har nu formellt förtydligats för att säkerställa public serviceföretagens oberoende från partipolitik.¹⁶

¹⁵ Nationalencyklopedin, *Medier*.

¹⁶ Regeringskansliet, 2023b.

2. Uppföljning av museilagen 2023

Riksantikvarieämbetet har inte i uppdrag att utöva tillsyn eller någon föreskriftsrätt gällande museilagen, såsom till exempel Kungliga biblioteket, KB, har avseende bibliotekslagen. Museilagens tillkomst är i vissa avseenden speciell, eftersom museiutredningen (Ny museipolitik SOU 2015:89) egentligen hade i uppdrag att ta fram nationella mål för museiområdet men valde att lägga fram förslag på en museilag inspirerad av arkivlagen och bibliotekslagen.¹⁷

Det tillägg som gjorts sedan införandet av lagen är *Förordning om statliga museers förfoganden över museiföremål* (2017:564). Museilagen betraktas som en ramlag, vilket innebär att den endast innehåller allmänt hållna regler och till exempel anger principer och riktlinjer medan den närmare utformningen lämnas åt andra, till exempel regeringen och myndigheter.¹⁸

2.1 Genomförande

År 2023 genomförde Riksantikvarieämbetet som en del av myndighetens museiuppdrag en andra uppföljning för att undersöka tillämpningen av museilagen samt ge kunskap om avgränsade aspekter som lagen reglerar, med fokus på museilagen 5 § *Museihuvudmännen ska säkerställa att ett museum har ett bestämmande inflytande över verksamhetens innehåll.*

Uppföljningen var i första hand kvantitativ i form av en enkätundersökning. Mottagare var statliga, regionala och kommunala museer samt huvudmän på kommunal och regional nivå.¹⁹

Mot bakgrund av de slutsatser som framfördes i uppföljningen 2018/2019 utgick uppföljningen 2023 från följande övergripande frågeställningar:

- Har någon förändring skett gällande ansvarsfördelning och principen om armlängds avstånd sedan uppföljningen 2019? Vilka konkreta insatser har

¹⁷ Riksantikvarieämbetet, 2019, s. 9 ff.

¹⁸ Nationalencyklopedin, *Ramlag*.

¹⁹ Enkäten har inte tillställts huvudmännen på statlig nivå, det vill säga Kulturdepartementet. I uppföljningen som Riksantikvarieämbetet gjorde 2018/2019 utgick analysen av den statliga huvudmännen från respektive museums regleringsbrev. I föreliggande uppföljning har det momentet valts bort.

genomförts? Hur och vilka? Om nej – varför inte? (Fråga ställd till museer och huvudmän på kommunal och regional nivå).²⁰

- På vilket sätt har museilagen sedan 2019 resulterat i nya strukturer, arbetssätt och forum? (Fråga ställd till museer och huvudmän på kommunal och regional nivå).

Samråd gällande enkät till huvudman genomfördes med Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) under vecka 21, år 2023.

Den 2 juni 2023 skickades en enkät till 290 kommuner, 21 regioner och 214 museer. Viss komplettering av utskick har skett i efterhand till följd av avsaknad av kontaktuppgifter, främst till museer. Kontaktuppgifter till respondenter erhöles genom Myndigheten för kulturanalys (museer) och SKR (huvudmän på kommunal och regional nivå). Den 26 juni skickades en påminnelse till respondenterna, och svarstiden förlängdes till och med den 3 juli.

Enkätsvaren är anonyma. Enkätens frågor och svarsalternativ återfinns i Bilaga 1 och 2.

2.2 Svarsfrekvens

Den 4 juli 2023 hade 55 museer och 115 huvudmän besvarat enkäten vilket kan jämföras med den förra undersökningen då 130 museer och, även då, 115 huvudmän svarade. För museernas del har bland annat start på sommarsäsong angetts som skäl till att inte fler har hunnit med att besvara enkäten. Uppföljningen 2018/2019 pågick under en längre tid vilket möjligen kan ha skapat ett större engagemang, utöver det faktum att museilagen då var nyligen implementerad.

Flertalet regioner och kommuner har per mejl informerat Riksantikvarieämbetet om att de inte är huvudman för något museum och därmed inte avser att besvara enkäten. Kvalitativa svar inkom från 55 huvudmän och 60 meddelade att de inte avsåg att svara då frågan inte var relevant för dem. Av de 55 svaren representerade 16 regional och 39 kommunal huvudman.

Inkomna enkät svar representerar regionala och kommunala huvudmän och museer och huvudsakligt fokus för uppföljningen 2023 är hur kommunala och regionala huvudmän förhåller sig till museilagens 5 § *Museihuvudmännen ska säkerställa att ett museum har ett bestämmande inflytande över verksamhetens innehåll.*

²⁰ Sveriges Museer, 2021, samt Myndigheten för kulturanalys, 2021, beskriver i sina respektive slutsatser att särskilt § 5 i museilagen samt principen om armlängds avstånd har bristande genomslag på kommunal och regional nivå.

En intressant notering är att i Myndigheten för kulturanalys insamlade data för nationell museistatistik redovisas 83 allmänna kommunala museer. Ett glapp i rapporteringen kan följaktligen ses med 39 svar från kommunala huvudmän som bedömt att enkäten var relevant för dem. Vidare finns det museer med regional finansiering i samtliga regioner. I detta fall inkom svar från 16 av 21 regioner. Här är det viktigt att notera museernas organisationsform. Kommunala museer drivs företrädesvis i förvaltningsform inom kommunen medan regionala museer kan ha en stiftelse, förening eller aktiebolag som huvudman. Samtliga regioner är dock stiftelsebildare till de museer som drivs som anslagsstiftelse. Ett tjugotal kommuner är även de stiftelsebildare till regionmuseer.

I rapporten över uppföljningen av museilagen 2018/2019 beskrivs det att många museer uttryckt osäkerhet om de omfattas av museilagen eller inte. Sett till den låga svarsfrekvensen i 2023 års enkät går det inte att utesluta att ovisshet kvarstår.

3. Resultat

I detta avsnitt ligger fokus på resultaten från enkäten som skickades ut 2023. Kapitel 3.1 redovisar huvudmännens svar och kapitel 3.2 redovisar hur museerna svarat. Jämförelser med uppföljningen 2018/2019 följer under avsnitt 4, Diskussion och iakttagelser.

3.1 Huvudmän

3.1.1 Kunskap om museilagen och dess bestämmelser

På frågan *Har ni kunskap om museilagen och dess bestämmelser?* svarar 20 procent att de har mycket god kunskap, 53 procent att de har god kunskap, 18 procent anger att deras kunskap är begränsad och avslutningsvis anger 9 procent att de har väldigt liten kunskap.

3.1.2 Rollfördelning mellan huvudman och utförarverksamhet

På frågan *Har den klargjorda ansvarsfördelningen i museilagen påverkat er roll som huvudman gentemot museet eller museerna?* svarar 35 procent att den klargjorda ansvarsfördelningen har förenklat huvudmannens roll gentemot museiverksamheten och 65 procent svarar, nej, rollen har inte påverkats. Ingen svarar att museilagen har försvårat rollen. Svaren indikerar att museilagen förenklar rollerna för både huvudmän och museer och att den blivit allt mer känd och använd.

I fritextsvaren har respondenterna fått möjlighet att utveckla sina resonemang. Av 15 svar anger majoriteten att museilagen gett stöd i praktiken för principen om armslängds avstånd. Några citat från fritextsvaren: *Lagen har aktualiserat förhållandet mellan huvudmän och verksamheten. Uppmärksamheten har visat på vikten av utbildning tex vid tillsättningen av styrelsemedlemmar. Museilagen har också visat på vikten av hur olika styrdokument/bidragsvillkor formuleras.* Flera respondenter svarar att museilagen aktualiserat revidering av styrande dokument och rutiner gällande exempelvis ärendeberedning.

I enlighet med museilagen 5 § ska huvudmannen säkerställa att ett museum har ett bestämmande inflytande över verksamhetens innehåll. Frågan ställdes därför om huvudmannen, sedan Riksantikvarieämbetets uppföljning 2018/2019, bedömt att det funnits skäl att inrätta nya strukturer eller arbetssätt för att säkerställa efterlevnaden av paragrafen. Av respondenterna svarar 85 procent att de *inte* bedömt att det funnits skäl och 15 procent svarar att det funnits skäl. I fritextsvaren anger de

som svarar ”ja” att ändringar exempelvis har gällt revidering av styrande dokument, uppdatering av policydokument och ändring av delegationer. Vidare nämns utbildningsinsatser och kompetensutveckling av såväl ledamöter som kommunala och regionala tjänstepersoner som arbetar med museifrågor.

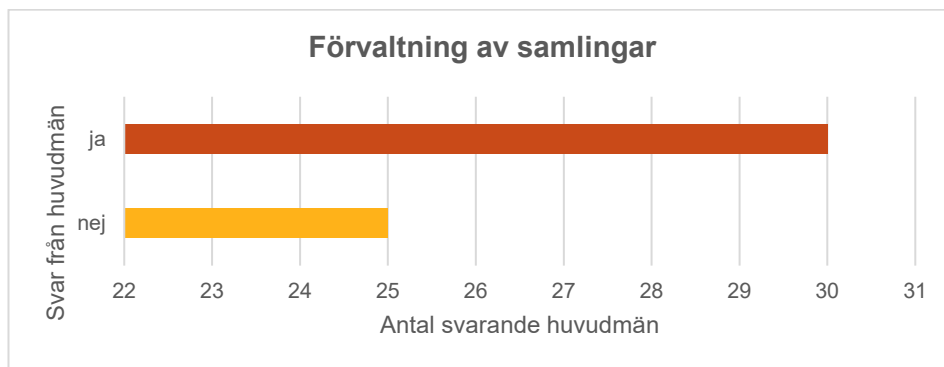
3.1.3 Exempel på åtgärder för museiverksamheten

Verksamhet

Huvudmannen svarade därefter på frågan om det sedan införandet av museilagen 2017 genomförts några insatser specifikt kopplat till förvaltning av samlingar, kunskapsuppbyggnad och publik verksamhet (i enkäten är detta tre separata frågor). Fritextsvaren är i viss mån svåra att tolka då det ibland kan uppfattas som att huvudmännen refererar till insatser som museiverksamheten har genomfört.

Samlingar

De huvudmän som svarar ”ja” beskriver insatser som uppdatering av samlingar, utredningar om alternativa lokaler och ett mer aktivt arbete med omhändertagande av samlingar. Några citat från fritextsvaren: *Behov har identifierats och under 2022 fattades beslut angående att utreda möjligheterna att anpassa och utveckla befintliga magasinslokaler, alternativt bygga nya lokaler, för att ha möjlighet till tillfredsställande förvaltning av samlingarna.* De som svarar ”nej” anger att behovet inte har funnits, att det inte är praktiskt möjligt eller att kunskapsbrist gör det svårt att initiera eller genomföra insatser liksom organisationsförändringar.

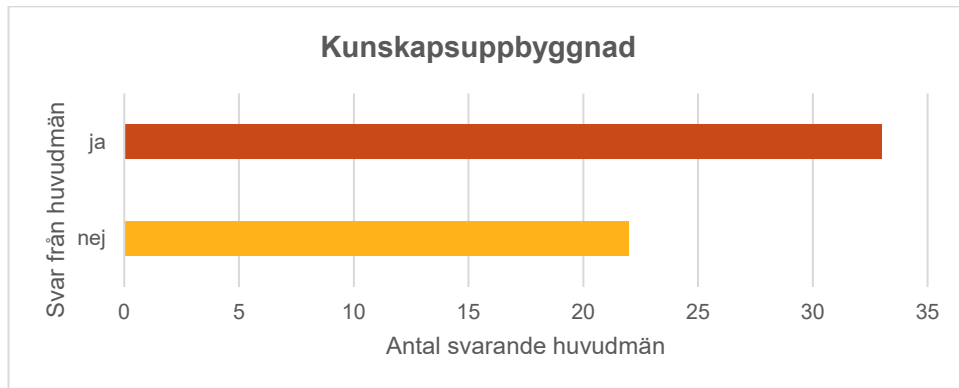

Figur 1. Svar på frågan: Har ni genomfört några insatser med anledning av museilagens införande? Delfråga om förvaltning av samlingar.

Kunskapsuppbyggnad

De huvudmän som svarar att de genomfört insatser inom kunskapsuppbyggnad har bland annat utökat sin omvärldsbevakning, inrättat utbildningar och arrangerat föreläsningar. Målgrupp anges vara politiskt valda ledamöter i beslutande nämnd. Några respondenter beskriver att insatser möjliggjorts tack vare museilagen, exempelvis rekrytering av kvalificerad personal. Några citat från fritextsvaren: *En*

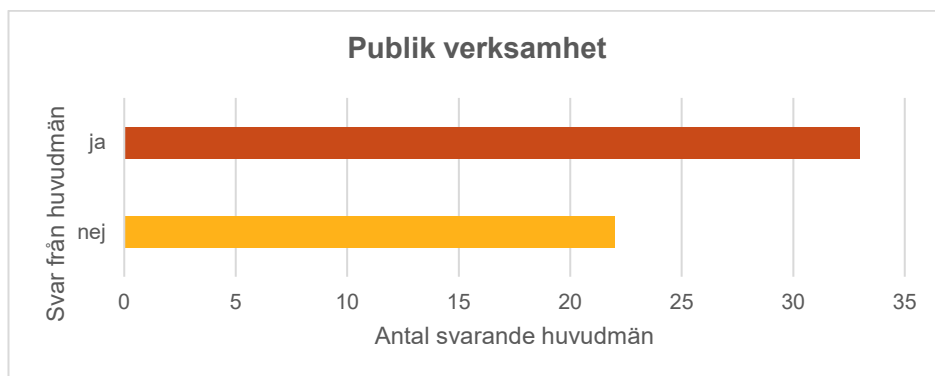
ny övergripande tjänst för samtliga museer inom enheten: processledare för kunskapsuppbyggnad har tillsatts. Andra beskriver att arbetet pågick redan innan lagens implementering 2017. De som svarar ”nej” lyfter att resurs- och kompetensbrist samt avsaknad av behov eller motivation ligger till grund för att insatser inte genomförts.

Figur 2. Svar på frågan: Har ni genomfört några insatser med anledning av museilagens införande? Delfråga om kunskapsuppbyggnad.

Publik verksamhet

De huvudmän som svarar ”ja” beskriver hur de bland annat arbetat med att öka tillgängligheten. Dock anger ingen respondent att museilagen varit en katalysator i arbetet. Bland de som svarar ”nej” beskrivs det som en fråga för verksamheten och inte för huvudmannen och att museilagen inte aktualiserat nya eller ytterligare insatser.

Figur 3. Svar på frågan: Har ni genomfört några insatser med anledning av museilagens införande? Delfråga om publik verksamhet.

3.1.4 Har museilagen inneburit några förändringar?

På frågan om museilagen inneburit förändringar vad gäller huvudmannens uppdragsbeskrivningar eller motsvarande till museerna svarade 35 procent att ändringar gjorts och 65 procent att museilagen *inte* förändrat något. Här skiljer sig

svaren från respektive huvudman såtillvida att 75 procent av de regionala anger att de gjort ändringar i uppdragsbeskrivningar och liknande dokument. I motsvarande svar från kommunala huvudmän framgår att förändringar i uppdragsbeskrivningar gjorts hos 18 procent av de svarande.

De som svarar ”ja” redogör för ändringar i styrande dokument, delegationsordningar, revidering av ägardirektiv och uppdragsbeskrivningar. Vidare beskriver flera respondenter att museilagen tydliggjort vikten av att se över policydokument och arbetsordningar för att säkra museets bestämmanderätt, samt att äldre uppdragsdirektiv hade en större politisk styrning. Även formulering av bidragsvillkor har granskats för att stämma överens med lagens intentioner. Några citat från fritextsvaren: *Museet har ett bestämmande inflytande över verksamhetens innehåll. Museet skall verka i ett öppet samhälle utifrån demokratiska värderingar. Utifrån det har flera policys uppdaterats. Regionen har i dialog med museet arbetat fram tydliga, långsiktiga uppdrag. Det finns ett behov av kunskapshöjning/kompetensutveckling för museets styrelseledamöter vad gäller kulturpolitiska frågor i allmänhet, museilagen, armlängds avstånd etc. Efter senaste valet råder ett nytt politiskt landskap och styrelsen har många ledamöter som är helt nya i sitt uppdrag.*

Bland de som svarar ”nej” anges avsaknad av behov som skäl för utebliven förändring. I fritextsvaren finns även några kommentarer där huvudmän skriver att de har dålig kunskap om museilagen eller att deras uppdrag är otydligt. Svar om att arbete pågår förekommer även.

3.1.5 Sammanfattning

Museilagen har enligt de huvudmän som besvarat enkäten underlättat arbetet och förtydligat relationen mellan huvudman och museum. Samtidigt menar en huvudman att målkonflikter kan uppstå: *Lagstiftningen har gett ett gott stöd i praktiken för principen om armlängds avstånd. Samtidigt har komplexiteten ökat i vissa delar, till exempel vad gäller målkonflikter kopplat till exempelvis hållbarhetsperspektiven.* En annan utmaning som lyfts gällande principen om armlängds avstånd är att den är lagstadgad vad gäller museiverksamheten men fortfarande en princip för andra kulturområden: *Ytterligare en sak som kan vara värt att nämna och som bidrar till ökad komplexitet och "spretighet" på kulturområdet är att den nya museilagstiftningen innebär att principen för armlängds avstånd i praktiken lagstiftats för museiområdet men inte för andra områden som till exempel scenkonsten, vilket skapar en viss obalans.*

Som kommenteras i avsnitt 1.3, Bestämmande inflytande – ett lagstadgat förhållande, så är museilagen tydlig vad gäller huvudmannens ansvar att säkerställa att museet har ett bestämmande inflytande över verksamhetens innehåll. Av de svar som inkommit har ingen huvudman varit kritisk mot museilagen eller dess syfte.

3.2 Museer

Totalt svarade 55 museer på enkäten, varav 54 angav att de omfattas av museilagen. Av dessa räknar sig 5 museer som statliga, 22 som regionala, 21 som kommunala och 6 som ”andra museer”. Ett museum som svarat omfattas inte av museilagen.

Till museerna ställdes frågan om deras huvudman genomfört några konkreta åtgärder för att säkerställa museets bestämmande inflytande över verksamheten. Frågan gällde för verksamhetsområdena kunskapsuppbyggnad, publik verksamhet och förvaltning av samlingarna.

3.2.1 Exempel på åtgärder för inflytande över museiverksamheten

Liksom huvudmännen svarar museerna att de åtgärder som genomförts rör revideringar av styrande dokument, utbildningsinsatser riktade till nämnder och styrelser och ökad dialog mellan museum och huvudman. Citat från fritextsvaren: *Huvudmännen har uppdaterat museets bolagsordning och museets ägardirektiv så att Museilagen nämns och hur huvudmännen förhåller sig till den. Därtill har museets styrelse tagit ställning till hur de ska förhålla sig till lagen och då bl.a. beslutat att inte anta en årlig verksamhetsplan som beslutspunkt vid styrelsens möten för att undvika detaljstyrning. I fallet samlingsförvaltning innebär det således att styrelsen inte lägger sig i vad museet samlar eller gallrar och hur vi i övrigt hanterar samlingarna.*

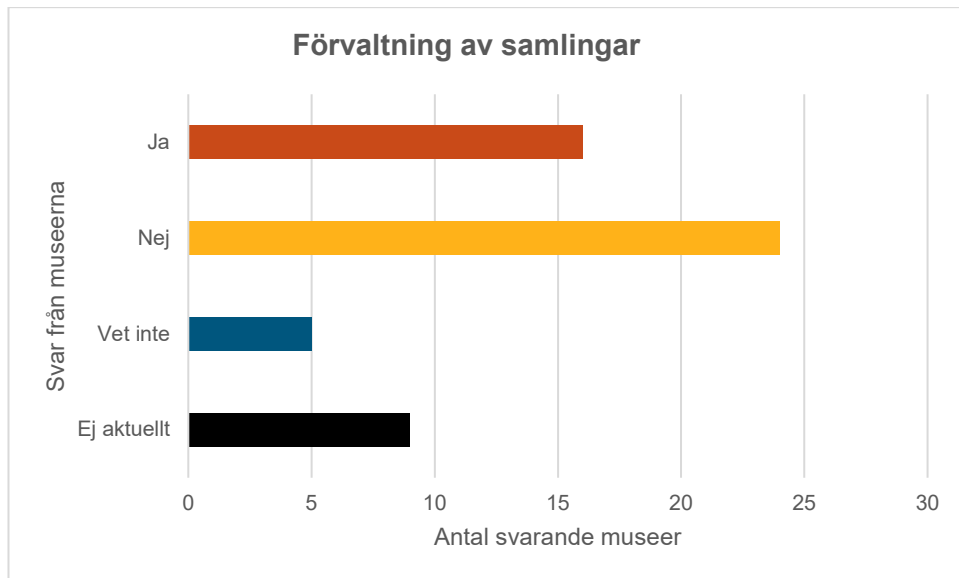
De som svarar ”nej”, ”vet ej” eller ”inte aktuellt” anser att åtgärder inte behövs då rutiner och direktiv var etablerade innan museilagens införande 2017. Några respondenter lyfter (liksom huvudmännen) brist på resurser som anledning till att åtgärder inte genomförts. Huvudmannens brist på kunskap anges som skäl för uteblivna åtgärder. Citat från fritextsvaren: */.../ vi har ingen egen museistyrelse utan svarar ytterst mot regionala utvecklingsnämnden. Nämnden har i sin tur en rad andra frågor och ansvar att hantera. Min bild är att (det) saknas kunskap om museiverksamheten, vad museilagen innebär och att även högre tjänstepersoner har bristande kunskap på området vilket gör att denna typ av frågor inte lyfts till politisk behandling.* Några museer svarar att de själva initierar åtgärder utan att involvera huvudmannen.

Samlingar

Åtgärder som har genomförts är bland annat att beslut fattats om nya magasin för stadens alla museer eller att nya insamlings- och gallringsregler antagits, anpassade till museilagen. Ett museum svarar att: */.../. Flytt av samlingar till nytt magasin är på gång. Museet har till viss del inflytande i den nya byggnadens infrastruktur och därmed verksamhetens möjlighet att leva upp till de krav som finns på förvaltning av museiföremål, dock är mycket förutbestämt. I samband med flytten har ny*

samlingspolicy framtagen av museet antagits i politisk nämnd. Närmare ett säkerställande av museets inflytande över samlingsförvaltningen finns inte.

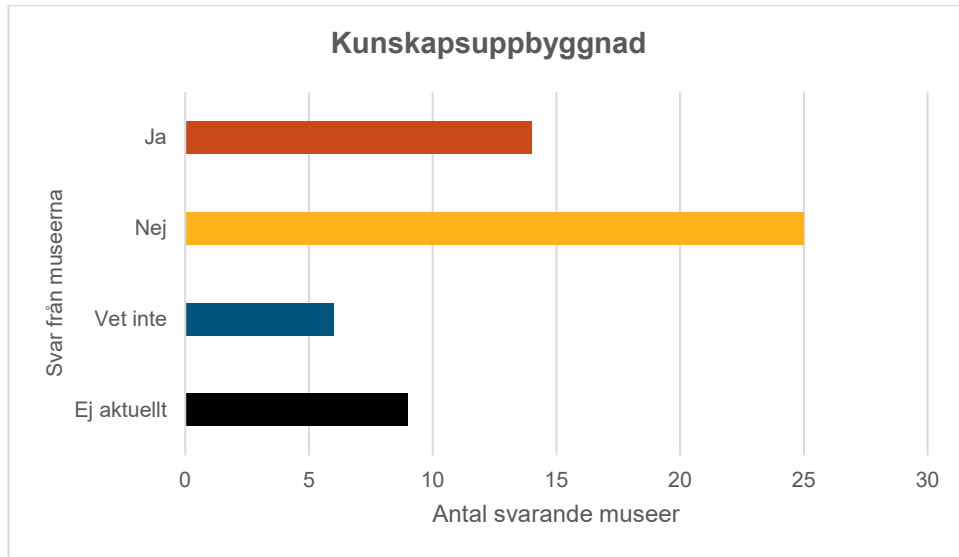
Bland de museer som svarar ”nej”, ”vet ej” eller ”inte aktuellt” uppges bland annat att samlingsförvaltning har varit nedprioriterat av ekonomiska skäl. Ett museum svarar: *Vet ej, troligen för att man inte sett ett behov och att vi från museets sida heller inte påpekat det specifikt när det gäller området ”Samlingsförvaltning.”*

Figur 4. Svar på frågan: Har era huvudmän, sedan införandet av den nya museilagen 2017, genomfört några konkreta åtgärder för att säkerställa museets inflytande över sin verksamhets innehåll när det gäller förvaltning av samlingar?

Kunskapsuppbyggnad

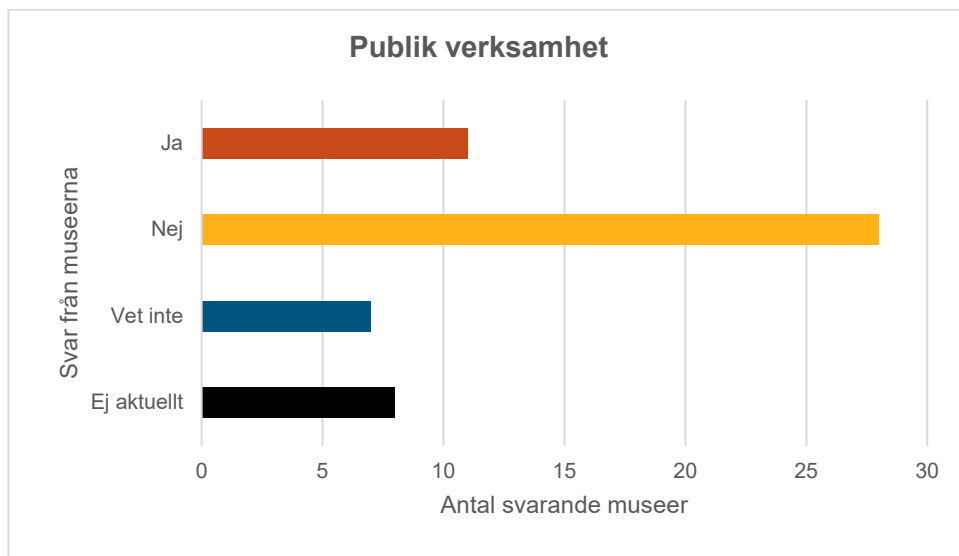
De respondenter som svarar att insatser genomförts redogör för hur museets roll stärkts inom delar av huvudmannakommunens verksamhet, bland annat genom framtagande av nya policydokument och rutiner för kunskapsuppbyggnad. Exempel finns även på huvudmän som beviljat medel för satsningar inom det berörda området. Ett museum skriver i fritextsvaren att de */.../ har länge haft möjlighet att självständigt utforma verksamhet och innehåll. Dessutom förfogar museet över egna medel (för) kunskapsinhämtning. Inte desto mindre är museilagen mycket viktig för arbete både i närtid och långsiktigt.* Ett annat museum påtalar att huvudmannen; *Stöttat och tagit beslut om budget för läsmuseets deltagande i företagsforskarskolan Grasca.* De museer som svarar ”nej”, ”vet ej” eller ”inte aktuellt” beskriver att uteblivna åtgärder bland annat beror på kompetensbrist, brist på resurser, okunskap gällande museilagen och att åtgärder inte har behövts. Några museer svarar att de inte kan ange varför åtgärder uteblivit utan hänvisar till huvudmannen.

Figur 5. Svar på frågan: Har era huvudmän, sedan införandet av den nya museilagen 2017, genomfört några konkreta åtgärder för att säkerställa museets inflytande över sin verksamhets innehåll när det gäller kunskapsuppbyggnad?

Publik verksamhet

De museer som svarar jakande på frågan som berör publik verksamhet redogör för åtgärder i linje med målsättningar i uppdraget, nya tjänster och stöd från huvudman i form av utbildningar och teknisk utrustning. Flera respondenter svarar att huvudmannen inte är involverad i verksamhetens praktiska arbete. De som svarar ”nej”, ”vet ej” eller ”inte aktuellt” riktar i många fall frågan om uteblivna åtgärder till huvudmannen. Kunskapsbrist hos huvudmannen anges åter som anledning varför åtgärder inte genomförts. Några respondenter anser att åtgärder inte behövs.

Figur 6. Svar på frågan: Har era huvudmän, sedan införandet av den nya museilagen 2017, genomfört några konkreta åtgärder för att säkerställa museets inflytande över sin verksamhets innehåll när det gäller publik verksamhet?

3.2.2 Har museilagen inneburit några förändringar?

På frågan om museerna har bedömt att det funnits skäl att inrätta nya strukturer eller arbetssätt för att säkerställa efterlevnaden av museilagens 5 § svarar 24 procent att det funnits skäl, jämfört med 76 procent som bedömt att de *inte* funnits skäl.

I fritextsvaren anger de som svarar ”ja” bland annat att det är museet som uppmärksammat avvikelser från museilagen samt tagit ansvar för framtagandet av utbildningstillfällen av politiker. Vid en summering av de mer utförliga svaren framkommer att museilagen föranlett revidering av styrande dokument och utbildningsinsatser. Några andra indicier på att museilagen lett till nya arbetssätt eller strukturer finns inte.

Avslutningsvis tillägger några museer att de upplever att huvudmännens kunskap om museilagen är låg, och att lagen känns passiv. Citat från fritextsvaren: *Upplever att kunskapen om museilagen är låg bland politiker, högre tjänstepersoner och samarbetsparter inom kommunen. Detta skapar återkommande utmaningar i form av förslag till och påverkan på innehåll. Det är ensamt och utmanande att som museum själv driva det kunskapsarbetet inom kommunen, särskilt om intresse inte finns från politik och tjänstepersoner.* Det beskrivs vidare att det är otydligt vad museilagen i förlängningen leder till vid lagbrott. Riksantikvarieämbetet lyfts fram som en viktig part i att följa efterlevnaden av museilagen: */.../ Riksantikvarieämbetet måste vara mer aktiva i att följa hur museilagen tillämpas. Enkäten är välkommen.* Som en kontrast till detta lyfter flera museer att samarbetet med huvudmannen fungerar bra, att deras självbestämmande är väl etablerat samt att museilagen gett ett gott stöd i utvecklandet av nya riktlinjer och policydokument: *Museets huvudman lever upp till museilagen och har stort förtroende för museiverksamheten.*

4. Diskussion och iakttagelser

I detta avsnitt följer en genomgång av svaren på de två frågeställningar som introducerades i inledningen av denna rapport samt de iakttagelser som Riksantikvarieämbetet gjort utifrån materialet.

4.1 Frågeställningar

4.1.1 Har någon förändring skett gällande ansvarsfördelning och principen om armlängds avstånd sedan uppföljningen 2019? Vilka konkreta insatser har genomförts? Hur och vilka? Om nej – varför inte?

Ett övergripande intryck av enkätens svar är att tillkomsten av lagen dels förtydligat de allmänna museernas roll för samhället och initierat en översyn av styrdokument som rör verksamheten, dels att den utgör ett stöd i dialogen mellan huvudmän och verksamhet. Då svarsfrekvensen för museerna var betydligt lägre vid denna uppföljning med 55 svar per fråga, jämfört med tidigare uppföljning med i genomsnitt 130 svar per fråga, går det inte att dra säkra slutsatser kopplade till frågeställningarna. En direkt jämförelse mellan svaren 2018/2019 och 2023 kan ej heller göras.

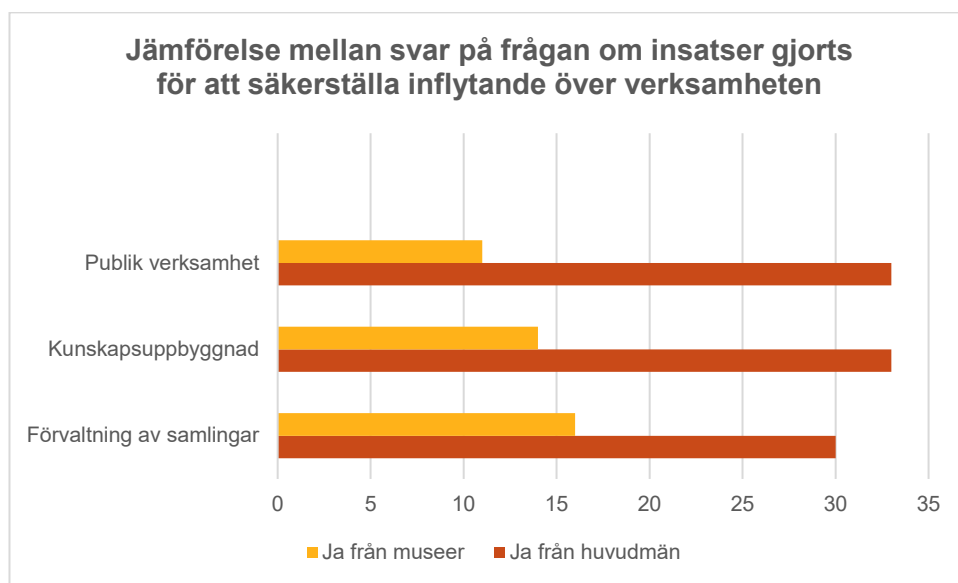

Figur 7. Svar från huvudman på frågan om kunskap om museilagen och dess bestämmelser. Av 55 svarande har 40 svarat Mycket god, eller God.

Det som uppföljningen 2023 dock visar är att flera av de problem som lyftes 2019 kvarstår samtidigt som andra utmaningar har hanterats. Exempelvis svarade museerna i uppföljningen 2019 att huvudmännen bedömdes vara i behov av utbildning i museilagen och enkätsvaren 2023 vittnar om att utbildningsinsatser har genomförts hos flera huvudmän. En majoritet av huvudmännen svarar att de

upplever sig ha god eller mycket god kunskap om museilagen. Här finns ett visst glapp i självbilden mellan huvudmän och den utförande museiverksamheten, då några museer menar att kunskapen om museilagen är låg hos huvudmännen.

Till huvudmännen ställdes frågan om insatser gjorts för att säkerställa museets inflytande över verksamheten avseende kunskapsuppbyggnad, publik verksamhet och förvaltning av samlingarna. Huvudmännen svarade övervägande ”ja” på frågan. Samma fråga ställdes till museiverksamheterna och deras svar visar som framgår av figur 8, en annan bild. Även här finns följaktligen en skillnad i svaren mellan huvudman och verksamhet. Få konkreta insatser har redovisats i fritextsvaren från respondenterna. Se vidare under nästa stycke.

Figur 8. Sammanställning av ja-svar baserat på 55 huvudmän respektive 54 museer. Se figur 1–6 för närmare detaljer.

4.1.2 På vilket sätt har museilagen sedan 2019 resulterat i nya strukturer, arbetssätt och forum?

För den andra frågeställningen kan det med tämligen stor säkerhet fastslås att de museer och huvudmän som besvarat enkäten inte känner till att några nya arbetssätt eller strukturer etablerats utöver revidering av styrdokument. Det primära arbetet med implementeringen av museilagen tycks vara fokuserad på revidering av arbetsordningar, delegationer och liknande formalia. Ingen nämner exempelvis något kring processerna att utse styrelseledamöter till aktiebolag eller anslagsstiftelser där offentliga ägare och stiftelsebildare har god möjlighet att föreslå personer som inte har partipolitisk anknytning.

I enkäten från 2018/2019 svarade huvudmännen att de åtgärder som då genomförts med syfte att få verksamheten att harmoniseras med lagen bland annat var

seminarier, utbildningar och revideringar.²¹ Sett till huvudmännens svar om kunskap om museilagen förefaller de satsningarna givit goda resultat utifrån deras bedömning. Se ovan, figur 7.

I fritextsvaren svarar ingen respondent negativt angående museilagen och dess tillkomst. Huvudmän på kommunal nivå har lyft att de tidigare inte definierat en verksamhet som museiverksamhet och därmed inte arbetat efter museilagen. Konsekvenserna av detta kan vara att museer och huvudmän får en större utmaning vid implementering och efterlevnad av lagen. För att museilagen ska få effekt kan huvudmannaskapet och vad som innefattas i museiverksamhet behöva förtydligas.

Diagrammet nedan visar en differens mellan museernas och huvudmännens bedömning av skäl för inrättande av nya strukturer och arbetssätt på kommunal nivå men inte på regional nivå. Det kan möjligen kopplas till att de kommunala museerna har en styrmodell som är enhetlig för all verksamhet som drivs i kommunal förvaltning jämfört med den regionala styrmodellen där det förekommer flera organisatoriska förvaltningsformer för museerna. Generellt gör de kommunala museerna oftare än sin huvudman, bedömningen att det finns skäl att inrätta nya strukturer eller arbetssätt. Det är i linje med slutsatserna i Myndigheten för kulturanalys rapport *Så fri är konsten: Den kulturpolitiska styrningens påverkan på den konstnärliga friheten* som menar att det finns utmaningar med att tillämpa principen om armlängds avstånd regional och kommunal förvaltning beroende på kommunallagen. Detsamma kan antas i de fall då principen så att säga blivit lagstadgad genom museilagen.

Figur 9. Sammanställning av ja-svar från huvudmän och museer uttryckt i procent.

²¹ Riksantikvarieämbetet, 2019, s. 22.

4.2 Iakttagelser

Här presenteras de iakttagelser som Riksantikvarieämbetet gjort av enkätundersökningen 2023 om hur museilagen tillämpas avseende 5 §.

Under genomförandet av uppföljningen 2023 har observerats att flera museer och huvudmän uttryckt osäkerhet gällande huvudmannaskapet och vilken funktion som hör till den rollen. I vissa fall har den faktiska huvudmannen tolkat att museets ledning är huvudman för verksamheten vid museet

Sammanfattningsvis har följande iakttagelser gjorts.

- Drygt en tredjedel av huvudmännen uttrycker att deras roll gentemot museerna har klargjorts och förenklats i och med införandet av lagen och ingen av samtliga respondenter har svarat negativt om museilagens tillkomst och tillämpning utan förr uttryckt att den fyller sin funktion väl.
- Revidering av styrande dokument som reglerar ansvarsförhållanden mellan huvudman och museiverksamhet pågår i olika omfattning men få andra konkreta exempel på insatser har presenterats i fritextsvaren.
- Definition och avgränsning av vilka delar av kommunal och regional verksamhet som är del av det allmänna museiväsendet, det vill säga vilken verksamhet och vilka funktioner som är museiverksamhet, är grundläggande för att museilagen ska kunna tillämpas.
- Löpande utbildningsbehov om museilagen kvarstår sedan den förra uppföljningen 2018/2019. Tillkommande är behov av moment med begrepp som huvudmannaskap, stiftelsebildare, aktiebolagsägande liksom kring ansvar i de olika rollerna som huvudman, styrelse och verksamhetschef inom kommunal förvaltning.
- En ytterligare iakttagelse är att en genomgång av begreppet ”bestämmande inflytande” utifrån juridiska och tillämpade aspekter saknas i nuläget, liksom vilka praktiska åtgärder det föranleder beroende på vilken organisationsform museerna drivs i, det vill säga myndighet, kommunal förvaltning, stiftelse, aktiebolag eller förening.

5. Relevanta utredningar

Detta avsnitt tar upp ett par utredningar som kan ha betydelse för museerna och museilagen liksom för diskussionen om armlängds avstånd samt konstnärlig och akademisk frihet.

5.1.1 Utredning föreslår lagskydd av den konstnärliga friheten

Sommaren 2022 tillsatte regeringen en utredning för att göra en översyn av kultursamverkansmodellen för kultur i hela landet. Samverkansmodellen infördes 2011 och bygger på dialog och samverkan mellan stat och region samt mellan region, kommun, civilsamhälle och det fria kulturlivet för fördelning av statliga medel till regional kulturverksamhet.

I september 2023 lämnade utredningen sitt betänkande *Kultursamhället – utvecklad samverkan mellan stat, region och kommun* (SOU 223:58) till regeringen. Betänkandet har bäring på konstnärlig frihet och armlängds avstånd. I syfte att skapa ett hållbart och transparent system för samarbete diskuteras och föreslås en ny lag om samverkan mellan stat, region och kommun på kulturområdet som ska göra det möjligt för både regioner och kommuner att fördela statsbidrag. I lagen om samverkan föreslås villkor för fördelningen av statsbidrag utöver att en kultursamverkansplan ska tas fram, bland annat att den konstnärliga friheten ska respekteras och dokumenteras.²²

Det som föreslås tillförsäkras frihet är konstnärlig verksamhet utifrån följande definition: *Som konstnärlig verksamhet räknas skapande inom områden som teater, dans, musik, litteratur, film, bild och form, slöjd och hantverk. I detta sammanhang ska även kulturverksamhet som bedrivs inom ramen för institutioner som arkiv, bibliotek och museer räknas som konstnärlig. Särskilda bestämmelser om oberoende av politiska överväganden finns även i 2 och 6 §§ bibliotekslagen (2013:801) och 5 § museilagen (2017:563).*²³ Medan skrivningen i museilagens 5 § är tydlig med att huvudmannen ska säkerställa att ett museum har ett bestämmande inflytande över verksamhetens innehåll så är skrivningarna i bibliotekslagens (2013:801) 2 och 6 §§ något vagare.

Ingen region eller kommun ska få fördela statliga medel på kulturområdet, utan att först visa hur man säkrat den konstnärliga friheten, enligt utredarens förslag.

²² SOU 2023:58, s. 210 ff.

²³ SOU 2023:58, s. 276.

I utredningen beskrivs det som ska respekteras som ”den konstnärliga friheten”, vilket man menar är mer distinkt och till skillnad från begreppet ”armlängds avstånd” har ett eget deskriptivt innehåll: att kulturellt skapande och kreativa processer ska fredas från politisk styrning. Begreppet konstnärlig frihet gör det tydligt att det handlar om just det kulturella skapandet. Utredningen menar dock att det inte finns någon motsättning mellan armlängds avstånd och konstnärlig frihet. Snarare är det så att konstnärlig frihet är det värde som ska skyddas: *Med att respektera den konstnärliga friheten avses att konkreta beslut om exempelvis val av pjäser att sätta upp på en teater, vilka böcker som ska köpas in till ett bibliotek eller vilken konst som ska finnas på en viss offentlig plats, inte fattas av politiska organ eller under medverkan av politiskt valda företrädare. Politikens ansvar innefattar uppdrag, inriktning, dimensionering och ramar. Innehållsliga beslut fattas fristående och självständigt från politiken.*²⁴

5.1.2 Utredning om akademisk frihet tillsatt

Regeringen har gett Universitetskanslersämbetet i uppdrag att göra en fallstudie om akademisk frihet. Arbetet utgår från universitetens och högskolornas verksamhet och syftet är att ge en fördjupad förståelse av begreppet. Slutbetänkandet ska redovisas till regeringen i maj 2024.²⁵

Akademisk frihet är ett begrepp som förekommit under lång tid och som har varit viktig för utvecklingen i västvärlden särskilt under 1700-talets upplysningstid. Nationalencyklopedin beskriver akademisk frihet som; *den marginal av frihet som institutioner inom utbildningsväsendet åtnjuter i förhållande främst till statliga organ, såsom regering och centrala ämbetsverk, men även till kyrkan.*²⁶ Utifrån nutid bör ”kyrkan” förstås som religiösa dogmer.

Utredningen kan få betydelse på museiområdet då de allmänna museerna har i uppgift att bidra till forskning och annan kunskapsuppbyggnad, det vill säga kunskapssamhällets infrastruktur. Många museer bedriver även egeninitierad forskning som del av sin verksamhet och det är till exempel inte ovanligt att de utför arkeologiska forskningsuppgifter i samband med exempelvis mark-exploatering och efter tillstånd av länsstyrelse. Det förekommer också att museer går samman för att driva gemensamma forskningsprojekt med extern finansiering.

²⁴ SOU 2023:58, s. 215 ff.

²⁵ Regeringskansliet, 2023a.

²⁶ Nationalencyklopedin, *Akademisk frihet*.

6. Referenser

Icke publicerat material

Enkät svar från 55 museer och 115 huvudmän, t.o.m. 2023-07-04. Dnr RAÄ-2024-189.

Muntlig information från Östergötlands länsmuseum, hösten 2020. Inom regeringsuppdraget *Genomlysning av förutsättningarna för de regionala museernas verksamhet*. Dnr RAÄ-2020-605.

Publikationer

Hellberg, Jonas, Göransson, Inga och Dernevik, Ulf. 2023. ”Staten måste ta ett större ansvar för att stärka läns museerna”. *Göteborgs-Posten*, 2023-01-23. <https://www.gp.se/debatt/staten-maste-ta-ett-storre-ansvar-for-att-starka-lansmuseerna.d0557c43-2858-4e24-8cf6-b2024a402b47> (2024-01-16).

Myndigheten för kulturanalys. 2021. *Så fri är konsten. Den kulturpolitiska styrningens påverkan på den konstnärliga friheten*. Rapport 2021:1. <https://kulturanalys.se/publikation/sa-fri-ar-konsten/> (2024-01-16).

Myndigheten för kulturanalys. 2023. *Museer 2022*. Kulturfakta 2023:1. <https://kulturanalys.se/publikation/museer-2022/> (2024-01-16).

Nationalencyklopedin. *Akademisk frihet*. <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/akademisk-frihet> (2024-01-17).

Nationalencyklopedin. *Medier*. <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/medier> (2024-01-16).

Nationalencyklopedin. *Ramlag*. <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/ramlag> (2024-01-17).

Prop. 2016/17:116. *Kulturarvspolitik*.

Regeringskansliet. 2023a. *UKÄ ska göra fallstudier om akademisk frihet*. Pressmeddelande från Utbildningsdepartementet, 2023-01-19. <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2023/01/uka-ska-gora-fallstudier-om-akademisk-frihet/> (2024-01-16).

Regeringskansliet. 2023b. *Regeringen säkerställer public service-företagens oberoende från partipolitik*. Pressmeddelande från Kulturdepartementet, 2023-10-05. <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2023/10/regeringen-sakerstaller-public-service-foretagens-oberoende-fran-partipolitik/> (2024-01-16).

- Riksantikvarieämbetet. 2019. *Uppföljning av hur museilagen tillämpas: Ett regeringsuppdrag*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:raa:diva-5870> (2024-01-16).
- Riksantikvarieämbetet. 2021. *Genomlysning av förutsättningarna för de regionala museernas verksamhet*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:raa:diva-6165> (2024-01-16).
- SFS 2013:801. *Bibliotekslag*.
- SFS 2014:1585. *Förordning med instruktion för Riksantikvarieämbetet*.
- SFS 2017:563. *Museilag*.
- SFS 2017:564. *Förordning om statliga museers förfoganden över museiföremål*.
- SOU 2015:89. *Ny museipolitik*.
- SOU 2023:58. *Kultursamhället – utvecklad samverkan mellan stat, region och kommun*.
- Sveriges Museer. 2021. *Armlängds avstånd: Tillståndet i landet enligt 104 museichefer. En rapport om §5 i museilagen*. https://sverigemuseer.se/wp-content/uploads/2021/07/Slutversion_rapporten-arml%C3%A4ngds-avst%C3%A5nd-5-juli-2021.pdf (2023-12-29).
- Sveriges Museer. 2023. *Förtroendebalans +72: Och läget i landet enligt museicheferna. En rapport om museernas förtroende och politiskt engagemang*. <https://sverigemuseer.se/wp-content/uploads/2023/06/fortroendebalans-72-rapport-sveriges-museer-juni-2023.pdf> (2024-01-16).

Bilagor

Bilaga 1. Enkät ställd till huvudmännen

Uppföljning av tillämpningen av museilagen 2023 - Huvudmän

Riksantikvarieämbetet bjuder in till enkät för att undersöka tillämpningen av museilagen samt ge kunskap om hur det ser ut i avgränsade aspekter som lagen reglerar, med fokus på Museilagen (2017:563) 5 § *Museihuvudmännen ska säkerställa att ett museum har ett bestämmande inflytande över verksamhetens innehåll.*

Sista svarsdag för enkäten är 28 juni 2023.

Kontaktperson för uppdraget är utredare Emma van Aller, emma.van.aller@raa.se.

Så behandlar vi personuppgifter i enkätundersökningar:

<https://www.raa.se/aktuellt/information-enligt-dataskyddsförordningen/sa-behandlar-vi-personuppgifter-i-enkatundersokningar/>

* Obligatoriskt

Tillhör fråga 1:

Museilagen 1 § I denna lag finns bestämmelser om det allmänna museiväsendet. Med det allmänna museiväsendet avses

1. statliga museer,
2. regionala museer,
3. kommunala museer, och
4. andra museer i vars styrelse eller motsvarande ledningsorgan mer än hälften av antalet ledamöter är utsedda av stat, kommun eller landsting.

Museilagen 3 § Med museihuvudmän avses i denna lag staten, kommunerna och landstingen. Det som sägs om museihuvudmän gäller även den som utsett mer än hälften av antalet ledamöter i ett sådant museum som avses i 1 § 4.

1. Är ni huvudman för museer i egenskap av... *

- Stat
- Region
- Kommun
- Vi är inte huvudman för något museum

2. Har ni kunskap om museilagen och dess bestämmelser? *

Väldigt liten
kunskap

Begränsad
kunskap

God
kunskap

Mycket god
kunskap

3. Har den klaggjorda ansvarsfördelningen i museilagen påverkat er roll som huvudman gentemot museet eller museerna? *

- Ja, den har förenklats
- Ja, den har försvårat
- Nej

4. Om ja, den har **förenklats** - exemplifiera gärna

5. Om ja, den har **försvårat** - exemplifiera gärna

6. I enlighet med museilagen 5 § ska museihuvudmännen säkerställa att ett museum har ett bestämmande inflytande över verksamhetens innehåll.

Har ni, sedan Riksantikvarieämbetets uppföljning 2019, bedömt att det funnits skäl att inrätta exempelvis nya strukturer eller arbetssätt för att säkerställa efterlevnaden av ovan nämnda paragraf? *

Ja

Nej

7. Om ja - exemplifiera gärna

8. Har ni, sedan införandet av den nya museilagen 2017, genomfört några insatser när det gäller *förvaltning av samlingar*? *

Ja

Nej

9. Om ja - exemplifiera gärna

10. Om nej - varför?

11. Har ni, sedan införandet av den nya museilagen 2017, genomfört några insatser när det gäller *kunskapsuppbyggnad*? *

Ja

Nej

12. Om ja - exemplifiera gärna

13. Om nej - varför?

14. Har ni, sedan införandet av den nya museilagen 2017, genomfört några insatser när det gäller *publik verksamhet*? *

Ja

Nej

15. Om ja - exemplifiera gärna

16. Om nej - varför?

17. Har museilagen förändrat något vad gäller era uppdragsbeskrivningar eller motsvarande till museerna? *

Ja

Nej

18. Om ja - vilka?

19. Om nej - varför?

20. Är det något ni vill tillägga?

Det här innehållet har inte skapats och stöds inte av Microsoft. Data du skickar kommer att skickas till formulärets ägare.

 Microsoft Forms

Bilaga 2. Enkät ställd till museerna

Uppföljning av tillämpningen av museilagen 2023

Riksantikvarieämbetet bjuder in till enkät för att undersöka tillämpningen av museilagen samt ge kunskap om hur det ser ut i avgränsade aspekter som lagen reglerar, med fokus på Museilagen (2017:563) 5 § *Museihuvudmännen ska säkerställa att ett museum har ett bestämmande inflytande över verksamhetens innehåll.*

Sista svarsdag för enkäten är 28 juni 2023.

Kontaktperson för uppdraget är utredare Emma van Aller, emma.van.aller@raa.se.

Så behandlar vi personuppgifter i enkätundersökningar:

<https://www.raa.se/aktuellt/information-enligt-dataskyddsförordningen/sa-behandlar-vi-personuppgifter-i-enkatundersokningar/>

* Obligatoriskt

Tillhör fråga 1 och 2:

Museilagen 1 § I denna lag finns bestämmelser om det allmänna museiväsendet. Med det allmänna museiväsendet avses

1. statliga museer,
2. regionala museer,
3. kommunala museer, och
4. andra museer i vars styrelse eller motsvarande ledningsorgan mer än hälften av antalet ledamöter är utsedda av stat, kommun eller landsting.

1. Omfattas ert museum av lagen, enligt vad som står i första paragrafen ovan? *

- Ja
- Nej
- Vet inte

2. Genom vilket av den första paragrafens kriterier omfattas ert museum av lagen? *

- Som statligt museum
- Som regionalt museum
- Som kommunalt museum
- Som andra museer

3. Har era huvudmän, sedan införandet av den nya museilagen 2017, genomfört några konkreta åtgärder för att säkerställa museets inflytande över sin verksamhets innehåll när det gäller *förvaltning av samlingar*? *

- Ja
- Nej
- Ej aktuellt
- Vet inte

4. Om ja - exemplifiera gärna

5. Om nej - varför?

6. Har era huvudmän, sedan införandet av den nya museilagen 2017, genomfört några konkreta åtgärder för att säkerställa museets inflytande över sin verksamhets innehåll när det gäller *kunskapsuppbyggnad*? *

- Ja
- Nej
- Ej aktuellt
- Vet inte

7. Om ja - exemplifiera gärna

8. Om nej - varför?

9. Har era huvudmän, sedan införandet av den nya museilagen 2017, genomfört några konkreta åtgärder för att säkerställa museets inflytande över sin verksamhets innehåll när det gäller *publik verksamhet*? *

- Ja
- Nej
- Ej aktuellt
- Vet inte

10. Om ja - exemplifiera gärna

11. Om nej - varför?

12. I enlighet med museilagen 5 § ska museihuvudmännen säkerställa att ett museum har ett bestämmande inflytande över verksamhetens innehåll.

Har ni, sedan Riksantikvarieämbetets uppföljning 2019, bedömt att det funnits skäl att inrätta exempelvis nya strukturer eller arbetssätt för att säkerställa efterlevnaden av ovan nämnda paragraf? *

- Ja
- Nej

13. Om ja - vilka?

14. Är det något ni vill tillägga?

Det här innehållet har inte skapats och stöds inte av Microsoft. Data du skickar kommer att skickas till formulärets ägare.

 Microsoft Forms

